

International

Journal of Human Sciences

ISSN:2458-9489

Volume 14 Issue 3 Year: 2017

1912 Parliamentary elections Armenians and Armenian deputies

1912 Meclis-i Mebusan seçimlerinde Ermeniler ve Ermeni milletvekilleri

Kenan Olgun¹

Abstract

As soon as 1908 Parliament was extinguished in the result of struggle for power the preparations for the new parliamentary elections began. The elections of 1912 between the Party of Union and Progress and their political opponent Party of Liberty and Mutual Agreement have been known as “elections of clubs”. Before the elections the majority of Armenians and Tashnaktsutyun supported Party of Union and Progress while Hinchak stood for Party of Liberty and Mutual Agreement. Armenian patriarchate informed the Ottoman Government that according to the low number of Armenians according to the total population of the Empire they had little chance to become deputies and asked for separation. In the result of the elections 10 Armenians took place in the list of Party of Union and Progress were chosen deputies in 1912 Parliament.

Keywords: Parliament; elections; Party of Union and Progress; Armenians; deputy.

[\(Extended English abstract is at the end of this document\)](#)

Giriş

1912 Meclis-i Mebusan’ı, tarihe “sopalı seçimler” diye geçen genel seçimler sonucunda oluşmuştur. Sopalı seçimlere giden sürecin başlangıcı 1908 Meclis-i Mebusan’ında 1911 yılı içinde yaşanan olaylardır. 17 Aralık 1908 tarihinde gorkemli bir t6renle açılan Osmanlı Meclis-i Mebusan’ı, neredeyse tamamı İttihat ve Terakki Fırkası’ndan seçilen milletvekilleri ile çalışmalarına başlamıştır. “Hakimiyet-i Milliye” y6n6nde 6nemli adımlar atan Meclis 6yeleri, 13 Nisan 1909 tarihli “31 Mart

6zet

1908 Meclis-i Mebusan’ı, iktidar m6cadelesi y6z6nden feshedilmiş, yeni meclis için seçimlere hemen başlanmıştır. İttihat ve Terakki Fırkası ile ittihatçılar karşısındaki muhalefetin tamamını b6nyesinde toplamış olan H6rriyet ve İtilaf Fırkası arasında geçen 1912 seçimleri, tarihte “sopalı seçim” olarak da anılmaktadır. Seçimler 6ncesi Ermenilerin çoğunluğu ve Taşnak, İttihat ve Terakki’yi desteklerken, Hınçak, H6rriyet ve İtilaf Fırkası ile anlaşmıştır. Ermeni Patrikhanesi, n6fuslarına g6re Ermeni milletvekili sayısının az olacağını ifade ile Başbakanlıktan ayrıcalık istemiştir. Seçimler sonucunda İttihat ve Terakki listesinde yer alan 10 Ermeni, milletvekili olarak 1912 Meclis-i Mebusan’ına seçilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Meclis-i Mebusan; Seçim; İttihat ve Terakki Fırkası; Ermeni; Milletvekili.

¹ Prof. Dr., Yıldırım Beyazıt 6niversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fak6ltesi. kolgun@ybu.edu.tr

Olayı” sonrası bu adımlarını hızlandırmıştır. Bu durum 1910 yılına kadar sürmüştü, bu yıldan itibaren İttihat ve Terakki karşısında yeni partiler kurulmuştur. Başlangıçta “Hakimiyet-i Milliye” yönünde atılan adımlar, yeni partilerin kurulması ile birlikte iktidar kavgaları yönüne dönmüştür. Meclis-i Mebusan’da 1911 yılı içinde yaşanan olaylar, görünüşte Anayasa kavgası gibi olmakla birlikte aslında bir iktidar kavgasıdır. Bu kavga, 1908 Meclis-i Mebusan’ının zamanından önce fesih yoluyla kapatılmasına sebep olmuştur.

I- 1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusan’ının feshi ve 1912 Meclis-i Mebusan seçimleri

A- 1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusan’ının feshi

1910 yılı içinde kurulan partilerin hiç biri İttihat ve Terakki’ye karşı koyabilecek onun karşısında önemli bir güç oluşturabilecek durumda değildir. Bunu gören ittihat ve Terakki karşısındaki muhalefet, bu duruma bir çözüm bulma çabasına girmiştir. Bu çabalar içinde en önemli yeri, muhalefeti tek çatı altında birleştirmek gayretleri almaktadır (Nur, 1335: 8-9). Muhalefetin İttihat ve Terakki’nin karşısında tek çatı altında yer alma düşüncesi ve gayreti, meyvelerini 1911 yılında Meclis-i Mebusan’ın yeni yasama yılının açılmasından sonra vermiştir. Bu girişimler neticesinde ittihatçıların karşısında tüm muhalefeti temsil eden Hürriyet ve İtilaf Fırkası, 21 Kasım 1911 tarihinde resmen kurulmuştur (Birinci, 1990).

Yeni kurulan parti, İttihat ve Terakki tarafından ilk zamanlar çok fazla dikkate alınmamıştır. Ancak, Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın İttihat ve Terakki için ne kadar “tehlikeli” olabileceği kuruluşundan kısa bir süre sonra yaşanan İstanbul ara seçimleri sonucunda anlaşılmıştır. 11 Aralık 1911 tarihinde ittihatçıların en güçlü olduğu başkent İstanbul’da yapılan ara seçimi, bir oy farkla da olsa Hürriyet ve İtilaf Fırkası kazanmıştır (Meslek, Sayı 214-1: 1, Olgun, 2008: 390-392). Seçim sonucu itilafçılar tarafından büyük bir sevinçle karşılanırken, ittihatçılar için “kendilerini uyarıcı ağır bir tehlike çanı” olmuştur (Dünya, Sayı 10158: 6). Bu uyarı üzerine İttihat ve Terakki Fırkası harekete geçmiş, seçimlere 6 aydan daha uzun bir zaman olmasına rağmen seçimleri erkene alarak, Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın hazırlanmasına fırsat vermek istememiştir. Anayasa gereğince seçimlerin normal zamanından önce yapılabilmesi için Meclis-i Mebusan’ın kapatılması gerekmektedir. Bunu iyi bilen ittihatçılar, Padişah nezdindeki itibarları (Olgun, 1999: 169) ve hükümet olmanın da getirdiği güçle Meclisi kapatmak için harekete geçmişler, bu amaçla Anayasanın 35. Maddesini bir “araç” olarak kullanmışlardır. 1909 Anayasa düzenlemeleri esnasında meclisin, dolayısıyla milletin yetkilerini arttırmak, padişahın yetkilerini kısıtlamak amacıyla düzenlenen 35. Madde, bu defa “meclisin yetkilerinin fazla artırıldığı böylece yasamayla yürütme arasındaki dengenin bozulduğu” gerekçesiyle 1876 Anayasası’ndaki durumuna getirilmeye çalışılmıştır. İstanbul ara seçimlerinden 5 gün sonraya denk gelen 16 Aralık tarihinde hükümet, meclise Anayasanın 35. Maddesinin yeniden düzenlenmesi teklifini sunmuştur. Bu teklife göre; hükümet ile meclis arasındaki anlaşmazlıkta, hükümetin teklifi hükümetin ısrarına rağmen meclis tarafından iki defa reddedilirse, bu durumda hükümetin değiştirilmesi ya da 3 ay içinde seçime gidilmek şartıyla meclisin feshi seçeneklerini belirlemek padişaha ait olacaktır. Oysa 1909 düzenlemeleri sonucunda yasalaşan 35. Maddeye göre, anlaşmazlık durumunda hükümetin istifasının şart olduğu yeni gelen hükümetin de eski hükümetin fikrinde ısrarı karşısında meclisin feshinin Ayan Meclisi’nin onayını almak şartıyla padişaha ait olduğu hükmü yer almaktadır. Meclisi feshetme yetkisini yeniden padişaha vermek isteyen İttihat ve Terakki, bu amaçla 35. Madde düzenlemesini Meclise sunmuştur. Meclis-i Mebusan’da yaşanan mücadele 35. Maddede yeni istenen düzenlemeye göre değil, 1909 yılında kabul edilip yasalaşan 35. Maddeye göre olacaktır.

Anayasanın mevcut 35. Maddesine göre Meclis-i Mebusan’ı feshetmek oldukça zordur. Ancak, İttihat ve Terakki tarafından bu zorlukların zaman içinde ne kadar kolay hale getirildiği görülecektir. Nitekim İttihat ve Terakki mensubu mebuslar 1908 meclisinde muhaliflerine göre sayıca çoğunluk olmalarına rağmen Anayasanın değiştirilmesi için gerekli olan üçte iki çoğunluğa

sahip değillerdi. Yukarıda işaret ettiğimiz yeni düzenlemenin meclisten geçemeyeceğinin farkında olan İttihat ve Terakki, 1909 düzenlemelerinin 35. Maddesine göre de meclisin feshini sağlayabilirdi. Zira Anayasanın 35. Maddesinin yeniden düzenlenmesi çerçevesinde mecliste yaşanan olaylar, ittihatçıları haklı çıkartmış, hükümetin teklifi ittihatçı mebusların oylarıyla kabul edilmiştir. Ancak, bu kabulde Anayasayı değiştirmek için gerekli olan, meclisin üçte iki çoğunluğu sağlanamadığı için Anayasa gereği 35. Madde, 1909 yılındaki haliyle kalmıştır. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın Meclisi bir askeri darbeye basıp yönetimi devralmayı dahi düşündüğü (Olgun, 2008: 430) bu mücadele sonucunda, ittihatçı Sait Paşa kabinesi istifa etmiş, ertesi gün yeni kabineyi yine Sait Paşa kurmak suretiyle Anayasanın 35. Maddesindeki hükümleri yerine getirmiştir. Son aşama olarak Meclis-Mebusan'da hükümetin teklifinin, Anayasanın ön gördüğü gerekli çoğunluğu sağlayamadığından reddi üzerine Sait Paşa durumu padişaha bildirmiş, V. Mehmet Reşat'ta Ayan Meclisi'nin onayından sonra 18 Ocak 1912 tarihinde Meclisi feshetmiştir (Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade-i Meclis-i Mahsus, 2591/1, Düstur 2, C.4, No.23). Böylece ittihatçılar amaçlarına ulaşmış, Meclisin feshi ile seçimlerin öne alınmasını sağlamışlardır (Olgun, 2008: 392-440).

B- Seçim sistemi

Osmanlı Devleti'nde yapılan seçimlere iki temel belge dayanak oluşturmuştur. Bu belgelerden birincisi 1876 Kanun-i Esasi'si (Anayasa), ikincisi ise İntihabat-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkatı'dır. Anayasanın 65, 66, 67, 68. 69. ve 70. maddelerinde seçimlerle ilgili hükümler yer almaktadır.

Anayasanın 65. maddesinde, her 50.000 erkek nüfusa bir milletvekili seçileceği, 66. maddesinde oy verme işleminin gizli yapılacağı yazmaktadır. Anayasanın 67. maddesi ise, milletvekilliği ile başka bir hükümet memuriyetinin aynı kişide birleşmeyeceğini, milletvekili olduğu takdirde kabul edip etmemenin kişinin kendi isteğine bağlı olduğu, milletvekilliğinin kabulü halinde ise, memuriyetten istifa etmesi gerektiğini hükme bağlamaktadır.

Anayasanın 68. maddesinde kimlerin milletvekili seçilemeyeceği yazılmıştır. Buna göre; Osmanlı vatandaşı olmayanlar, yabancı devlet imtiyazına sahip olanlar, Türkçe bilmeyenler, 30 yaşını bitirmemiş olanlar, seçim esnasında bir kimsenin hizmetinde bulunanlar, iflas ile mahkum olup itibarları iade edilmemiş olanlar, kötü ahlak ile tanınanlar, suçuna karar verilmiş olup bu karar kaldırılmamış olanlar, medeni haklardan mahrum olanlar, yabancı devlet vatandaşlığı iddiasında bulunanlar milletvekili olamayacaklardır. Ayrıca bu şartlara dört yıl sonra yapılacak seçimlerde Türkçe bilmenin yanı sıra "Türkçe okumak ve mümkün mertebe yazmak" şartı da eklenmiştir.

Anayasanın 69. maddesi milletvekili seçimlerinin 4 yılda bir yapılacağını 70. maddesi ise, seçimlere meclisin açılış tarihi olan Teşrin-i Sani'den (Kasım) en az 4 ay önce başlanılacağını hükme bağlamaktadır.

Seçimlerin ikinci dayanağı 2 Ağustos 1908 tarihini taşıyan geçici seçim kanunu "İntihabat-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkatı"dır. Bu kanun, 83 maddeden ve 7 bölümden oluşmaktadır. Seçim kanununa göre seçimler, sancaklar itibarıyla yapılacak, her sancak bir "daire-i intihabiye" seçim dairesi ve her nahiye bir "şube-i intihabiye" seçim şubesi kabul edilecektir (Madde 1).

Anayasanın 65. maddesi gereğince, her 50.000 erkek nüfus için bir mebus seçilecektir. Sancakların nüfusunun elli binden az veya çok olmasına göre de bu oran ayarlanmıştır. Seçim kanununa göre; nüfusu 25.000 ile 75.000 arasında olan sancaklar 1 mebus, 75.000 ile 125.000 arasında olan sancaklarda 2, 175.000'e kadar 3 ve 220.000'e kadar 4 mebus seçilecek, bundan fazla olan yerlerde seçilecek mebus sayısı bu orana göre artırılabilecektir (Madde 2).

Kanunun ikinci kısmı, seçmen defterlerinin düzenlenmesi ile ilgilidir (Madde 3-9). Buna göre seçmen defterleri kanunun ilan tarihi olan 3 Ekim 1908 tarihinden itibaren hazırlanmaya başlanacak ve Osmanlı erkek nüfusuna göre her kazada bir "defter-i esasi" tanzim edilecekti. Defterler mahalle ve köy düzeyinde hazırlanacaktı. Defterlerin hazırlanmasında köy veya mahallenin imamı, papazı, hahamı gibi dini görevlilerin yanı sıra muhtar ve meclis üyelerinden iki ya da üçer kişi belediyeye çağrılarak, 8 gün zarfında erkek nüfusun yazılması bitirilecekti. Defterlere yazılacak erkek nüfus, yaşlarına göre 25 yaşından küçük ve 25 yaşından büyük olmak

üzere iki kısma ayrılacaktı. Defter-i esasi de aynı şekilde 8 gün içinde tamamlanacaktı (Madde 6). Defter-i esasi tamamlandıktan sonra bunlar köy ve mahallede Türkçe ilan edilecek ve bu işleme 8 gün devam edilecekti. Defterlerde eğer seçmen olabilme şartını taşımayanlar varsa bunların isimlerinin yanına neden seçmen olamadıkları da kaydedilecekti.

Seçim Kanununa göre; seçimler iki dereceli olacaktır. Seçmen olabilme şartlarını taşıyan Osmanlı vatandaşlarının hepsi birinci derecede seçmenlerdir. Birinci seçmen olamayacak kişiler de bu kanunun 11. maddesinde belirtilmiştir. Buna göre; 25 yaşını bitirmeyen, medeni haklarından yoksun bulunan, yabancı devlet tabiiyetinde olan ya da bu iddiada bulunan, geçici olarak yabancı devlet imtiyazına sahip olan, iflas ile mahkûm olup iade-i itibar etmemiş, siyasi haklarının kısıtlanmasına karar verilip de bu karar kalkmamış olanlar, doğrudan doğruya devlete az çok vergi vermeyenler, seçmen olamayacaklardır. Bir de defterlere yazılmak için bu şartlara ilaveten bulunduğu yerde bir yıl oturmak (Madde 5) şartı da vardır.

Yukarıdaki şartları taşıyan birinci seçmenler “müntehib-i evveller”, ikinci seçmenleri “müntehib-i sani” seçeceklerdir. Kaide olarak her 500 birinci seçmenin bir ikinci seçmen belirlemesi esas alınmıştır. Ancak, seçim çevresindeki nüfusa göre, bir nahiyede 250-750 seçmen var ise bir, 750-1250 seçmen için iki, 1250-1750 seçmen için üç, 1750-2250 seçmen için de dört ikinci seçmen seçilecekti. Birinci derecede seçmen sayısının yukarıdaki sayıdan fazla olması halinde oran yukarıda gösterilen esaslar çerçevesinde artırılacaktı (Madde 23). İkinci seçmen olabilmek için de; birinci derecede seçmen olmak için aranan şartların aynısı aranılıyordu (Madde 22). İkinci seçmenler, Heyet-i Teftişîye'nin belirleyeceği bir günde milletvekillerini seçecekti. Seçim kanununda milletvekili olmak için belirlenen şartlar, Anayasanın 68. maddesindeki şartlarla aynıdır.

a- Uygulama: İkinci seçmen (Müntehib-i Sani) seçimleri kaza ve nahiye merkezlerinde yapılacaktır. Seçim daireleri büyüklüğüne göre birbirine uzak köy veya mahallelerin bir araya getirilmesi ile oluşturulacaktır. Oy verme işlemi en uzak köylerden başlatılarak, her gün 300 birinci seçmen oy kullanacaktır. Seçmenler mahalle veya köy esasına göre davet edilecek, başlarında imam, papaz, haham veya muhtar bulunacaktır. Sandık kurulu, sandık başına gelen seçmenlere sayıları kadar arkası mühürlenmiş pusula verecek, bir iki saat sonra yeniden gelmesini isteyecektir. Seçmenler isimleri yazdıktan sonra yine topluca sandık başına belirtilen zamanda gelecek, imam ve papaz tarafından padişaha dua edildikten sonra oy pusulaları sandığa atılacaktır (Madde 34). Oy kullanma işlemi bu şekilde devam edecek, kendi köyü oyunu kullandıktan sonra gelen seçmen oy kullanamayacaktır (Madde 37).

Seçimler bittikten sonra sandıklar açılacak ve oylar tek tek sayılarak ikinci seçmenler belirlenecektir. Bu ikinci seçmenler, belirlenen günde kaza merkezlerinde hazır bulunarak milletvekillerini seçecektir (Madde 46). Kazalardan gelen sonuçlar sancak merkezlerinde toplanarak kazanın milletvekilleri belirlenecek ve seçilenlere mazbataları verilecektir. Kazanın seçilen milletvekilleri vilayet gazetelerinde ilan edildiği gibi İçişleri Bakanlığı'na da bildirilecektir. Seçimlerin emniyet ve huzur içinde geçebilmesi için seçim kanununda para, hapis, memurluktan atma gibi bazı cezalar öngörülmüştür (Madde 62-77). Kanunun çeşitli maddeler “mevadd-ı umumiye” kısmında ise; milletvekili seçilenlerin istifası, ölümü, meclis tarafından reddi halinde yerine yeniden seçim yapılacağı, istifanın yalnız Millet Meclisi “Heyet-i Mebusan”da kabul olunacağı (Madde 78) belirtilmiştir. Ayrıca, iki veya birkaç sancaktan birden milletvekili seçilen kişinin hangi sancağı seçtiğini valiye bildireceği, boş kalan sancakta yeniden seçim yapılacağı (Madde 79) da hükme bağlanmıştır.

b- Seçim kanunundaki aksaklıklar ve giderilmesi: Seçim yasası seçimlerin kaza ve nahiye merkezlerinde yapılmasını öngörmüştür. Oysa devletin birçok yerinde nahiye örgütü henüz kurulamamıştır. Hükümet bu nedenle yayınladığı “Seçim Kanununun uygulanmasına dair talimat” (Düstur, C.I: 14) ile bu eksiklikleri gidermeye çalışmıştır. Nahiyelerin kurulmadığı yerlerde yakınlığı göz önünde bulundurularak dört beş köyden oluşan geçici seçim şubeleri oluşturulacaktır

Seçim kanununun uygulanması esnasında gerek yasadaki belirsizlikler, gerekse yasanın iyi anlaşılmasından kaynaklanan birçok sorunlarla karşılaşmıştır. Seçmen olabilmek için az çok

vergi vermek şartı belirsiz ve yoruma açıktır. Bu nedenle İçişleri Bakanlığı konu hakkında pek çok açıklama yapmak zorunda kalmıştır. Hıristiyan ve Musevi vatandaşlar “bedelat-ı askeriye” ve “tarik” yani askerlik ve yol vergisi verenlerin seçmen olabilmek için aranan vergi verme şartını yerine getirip getirmediğini sormuşlardır. Bakanlar Kurulu askerlik vergisinin seçmen olmak için istenen vergi şartı yerine sayılamayacağına karar vermiştir. Ayrıca, yol “tarik” bedelinin ise bir vergi olmadığını bildirmiştir (MV, 120/90, 27 Şaban(Ş) 1326 ve 120/52, 11 Ş. 1326). Asker ve memur vergi verdiklerini ispatlayacak belgeler göstermek şartıyla görev yaptıkları yerlerde oy kullanabileceklerdir (MV, 120/56, 14 Ş. 1326 ve 121/49, 23 Şevval 1326). Hür olmayanlarla, yaralama ve cinayetten mahkûm olanların milletvekili seçme ve seçilme hakkı olmadığı (MV, 120/41, 6 Ş. 1326), milletvekili olabilmek için o vilayet halkından olmanın şart olduğu fakat seçim zamanında orada oturmanın şart olmadığı bildirilmiştir (MV, 120/73, 25 Ş. 1326).

1908 seçimleri öncesi Rum Patrikhanesi “Türkçe bilmek” şartına itirazla Türkçe bilmeyenlerin de milletvekili seçilebilmelerini istemiş fakat Bakanlar Kurulu Türkçe bilmenin şart olduğunu bildirmiştir (MV, 120/59, 17 Ş. 1326). Kudüs Mutasarrıflığı da sur dâhilinde bulunanların padişah iradesi ile vergiden muaf tutulduklarını bu durumda ne yapılması gerektiğini sormuş, hükümette vergi vermekten maksadın emlak sahibi olmak olduğunu belirterek bunların da seçime katılabileceğine karar verilmiştir (MV, 120/62, 20 Ş. 1326-3 Eylül 1324).

C- 1912 Meclis-i Mebusan seçimleri

1908 Meclisinin 18 Ocak 1912 tarihinde feshedilmesinden sonra Anayasanın 7. Maddesi gereğince seçimlere başlanmıştır. Seçim, 2 Ağustos 1908 tarihinde çıkarılan Seçim Kanunu’na göre yapılacaktır. Seçimlere sadece iki fırka, İttihat ve Terakki Fırkası ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası katılmıştır (Birinci, 1990: 51-52).

Seçim Kanunu gereğince her sancak bir seçim dairesi, her nahiye bir seçim şubesi olacaktır. Seçimlerde Milletvekili sayısı Sancakların nüfusuna göre olacak, Anayasanın 65. Maddesine göre “her 50.000 erkek nüfusa bir mebus” seçilecek şekilde belirlenecektir. 4 yılda bir yapılacak seçimlerde iki dereceli seçim sistemi uygulanacaktır. 25 yaş üzeri bütün erkekler birinci seçmen olacak, bunlar milletvekillerini seçecek olan ikinci seçmenleri belirleyecektir. İkinci seçmenlerin sayısının belirlenmesinde Nahiyelerin nüfusu esas alınacak, 500 birinci seçmene bir ikinci seçmen düşecek şekilde ikinci seçmenlerini belirleyecektir. Nahiyelerin nüfuslarına göre ne kadar ikinci seçmen çıkartacakları kanunla düzenlenmiştir (Olgun, 2008: 56-61).

Daha önce de belirttiği gibi İttihat ve Terakki, Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın İstanbul ara seçimlerini alması sonrası fırkanın bu gücünün zaman içinde artmasından çekindiği için biran önce seçimlere gitmek istemiş, bunu da meclisin feshi ile sağlamıştır. Yeni meclisin oluşumu için yapılan genel seçimler ülke çapında çoğunlukla Ocak-Mart aylarında yapılmıştır. Ancak bazı yörelerde seçim süreci, Mayıs ayına kadar sürmüştür (Olgun, 2004: 150). Tarihe “sopalı seçim” diye de geçen bu seçimler sonucunda Meclis-i Mebusan, ilk çalışmasını 18 Nisan 1912 tarihinde yapmıştır (Olgun, 1994: 28).

Seçimler esnasında İttihat ve Terakki, iktidar olmanın da getirdiği avantajla muhaliflerin kazanmaması için var gücüyle çalışmıştır (Mustafa Ragıp, No.8766, 1943). İttihatçılar, bu seçimlerde daha sonraki dönemlerde normal görülebilecek ince taktikler kullanmış, devlet kademelerinde bir takım değişiklikler yapmış (Olgun, 1994: 139-155), gayrimüslim unsurlara çeşitli imtiyazlar vaat ederek oy toplamaya çalışmıştır (Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC), 2. Devre 1. Sene: 3, 4, 28. Toplantı). Hürriyet ve İtilaf Fırkası ise, daha çok halkın dini duygularını kullanarak seçimlerden galip çıkmak için çaba sarf etmiş, İttihat ve Terakki’nin halkı dinsizleştireceklerini (BOA, Dahiliye Nezareti Siyasi Kısım (DH-SYS), No.73, 59), çocuklara şapka giydireceklerini, giymeyenleri keseceklerini (BOA, DH-SYS, No.70), hatta camilere “çan” takacaklarını (Olgun, 2004: 150) iddia etmiştir. Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın bu iddialarının da etkisiyle Eskişehir’de seçimler esnasında çeşitli olaylar meydana gelmiştir (Güneş, 1992: 459-482).

Neticede İttihat ve Terakki Fırkası, “gereksiz yere şiddet gösterdiği” ve “gerçekte bir mağlubiyet” olan bu seçimlerden ezici bir çoğunlukla zaferle çıkmıştır (Şehbenderzade Filibeli

Ahmet Hilmi, 1991:43). 1908 Meclis-i Mebusan'ında iktidar kavgasının başladığı dönemde İttihat ve Terakki Fırkası'nın milletvekili sayısı 160 civarında iken (Tanin, 7 Eylül 1909), 1912 Meclisinde seçilen 284 milletvekilinden neredeyse tamamına yakını İttihat ve Terakki mensubu olup muhalefet ise yok denecek kadar azdır (Olgun, 1994). Bu Mecliste ittihatçılara muhalefet eden milletvekillerinin sayısının yer yer on beşe kadar çıktığı görülmekle birlikte, asıl muhalif milletvekilinin sayısı 6'dır.

Seçimler sonucunda oluşan Meclis-i Mebusan, çalışmalarına Sultan Abdülaziz'in kızlarından Nazime Sultan'ın Fındıklı'daki sahil sarayında başlamıştır. Ne ilginçtir ki Osmanlı parlamento binalarının tamamı farklı zamanlarda çıkan yangınlar neticesinde kullanılamaz hale gelmiştir (Mehmedalioğlu, Tasvir, 8 Nisan 1948). Padişah Mehmet Reşat'ın "Meclis-i Mebusan'ın ekseriyet hasıl olduğu halde Nisan'ın 5. günü resmi küşadının icrası hakkında" (BOA, İrade-i Meclis-i Mahsus, 251/39; Düstur 2, C.IV: 441) ve "çoğunluk sağlanamadığı takdirde dahi" aynı gün açılmasını isteyen iki ayrı iradesi ile Meclisin resmi açılışı 18 Nisan 1912 tarihinde yapılmıştır (BOA, İrade-i Meclis-i Mahsus, 344/7; Düstur 2, C.IV: 456).

II- 1912 seçimlerinde Ermeniler ve Ermeni Milletvekilleri

A- 1912 seçimlerinde Ermeniler

1908 yılında yapılan seçimlerde Ermeni Taşnak Cemiyeti, Ermeni Patrikhanesi'nin emri altına girmek istememiştir. Taşnaklar ile İttihat ve Terakki Fırkası Eylül 1908'de birlik, anayasa ve ilerleme için anlaşma yapmış ancak, Ermeni Patrikhanesi bu anlaşmayı, "samimiyetsizlikle" suçlayarak kınamıştır (Bozkurt, 1996: 202). Aynı seçimde Hınçaklar ise Ahrar Fırkası'nı desteklemiştir (Olgun, 1994: 65). 1912 seçimlerinde de durum bundan farklı olmayacaktır.

Seçim kararı alındıktan sonra seçimlere katılan iki parti İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf Fırkalarının yanı sıra, Ermeni ve Yahudi Osmanlı vatandaşları da seçim çalışmalarına başlamıştır. 1912 seçimlerinde seçime giren iktidardaki İttihat ve Terakki Fırkası ile muhalefetteki Hürriyet ve İtilaf Fırkası azınlıklarla açıktan açığa ittifak yapmıştır (Birinci, 1990: 137-139). Seçimler öncesi Rum ve Bulgar kökenli Osmanlı vatandaşları, seçim yasasında değişiklikler yapılarak kendilerine daha fazla temsil hakkı verilmesini istemişlerdir. Yahudiler, Hahambaşı vekili vasıtasıyla Adliye Nezareti'ne yazdıkları bir yazıyla seçimlerde kendilerine kontenjan tanınmasını istemiş, aksi takdirde hiç milletvekili çıkaramayacaklarını bildirmişlerdir (BOA, DH-SYS, 103-1/2). Ermeniler ise, ülkenin pek çok yerinde nüfus çoğunluğunun Müslümanlarda olduğuna dikkat çekmiş, Müslümanlar oy vermedikçe azınlık unsurlarından mebus seçilemeyeceğini, bu nedenle hükümetin cins ve mezhep ayırımı yapmadan mebusluğa layık olanların seçilmesi doğrultusunda bildirimler yayınlamasını istemişlerdir (BOA, DH-SYS, 103-1/5).

Osmanlı vatandaşı Ermeniler, bu isteklerinde pek de haksız sayılmazlar. Zira kendi ifadelerinde de belirttikleri gibi ülkenin hiç bir seçim dairesinde çoğunluk nüfusuna sahip değildiler. Ermeniler bir bakıma Milletvekili çıkartmak, Osmanlı Meclisinde yer almak için ittifaklara muhtaçtırlar.

Bu durumun farkında olan Ermeniler, 1912 seçimlerinde başarılı olabilmek amacıyla bir taraftan Ermenileri aydınlatırken, diğer taraftan seçime katılan partilerle ittifak yapmak için çalışmıştır. Bütün bu çalışmalarındaki amaç 1912 meclisine 1908 meclisinden daha fazla milletvekili sokabilmektir (Yeni Gazete, No.1230, 28 Ocak 1912). Patrikhane bir yandan seçimlere karışmadığını ilan ederken, aynı zamanda çeşitli çalışmaları da yürütmektedir. Patrikhane ile Liberal Fırka arasında Kilisede yapılan toplantı neticesinde Liberal Fırka'nın Taşnaklarla birlikte İttihat ve Terakki ile hareket etmesi; Bedros Hallaçyan, Kırkor Zohrap, Stefan Karayan gibi bazı Ermenileri aday göstermesi kararı alınmıştır.

Ayrıca Patrikhane, Liberal Fırka, Protestan ve Katolik Cemaati, Taşnak, Yeni Hınçakyan Cemiyeti, Sosyal Demokrat Hınçakyan ve Meşrutiyet Demokrat Cemiyeti üyeleri 2'şer kişiden oluşan heyetin yaptığı toplantıda da, seçimlerde nasıl hareket edilmesi konusunu görüşmüştür. Toplantıda Hınçakyan Cemiyeti'nin Hürriyet ve İtilaf ile yaptığı anlaşma teessüfle karşılanmış,

seçimlerde İttihat ve Terakki ile hareket etmenin Ermeni Milleti için daha hayırlı olacağı yolunda görüş belirtilmiştir (Tanin, No.1248, 22 Şubat 1912).

Ülkede seçim kararı alındığı ilk zamanlarda Ermeni Hınçak Cemiyeti'nin ittihatçılarla beraber hareket etme kararı aldığı ilan edilmiştir. Ancak, bir müddet sonra Ermeniler, Hürriyet ve İtilaf Fırkası üyesi Lütfi Fikri Bey tarafından kendi partilerine davet edilmiş ve İttihat ve Terakki'den ziyade buraya daha yakın oldukları ileri sürülmüştür. Bu arada ittihatçı Tanin Gazetesi Hınçakları yanına çekmek için gazete sütunlarında yazılar yayınlamıştır. Tanin Gazetesi, Hınçakların Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile anlaşmalarından kısa bir süre önce yayınladığı bir yazıda, Ermenilerin İttihat ve Terakki'yi Meşrutiyeti koruyacak tek fırka olarak gördüklerinden dolayı bu partiye “meyyal” olduklarını yazmıştır. Ancak, 21 Şubat 1912 tarihli gazeteler, itilafçılarla Hınçaklar arasında yapılan anlaşmayı açıklamışlardır (Mukavemet, No.274-18, 21 Şubat 1912:1). Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile Hınçak Cemiyeti arasında imzalanan seçim ittifakı 8 maddeyi içermektedir. Seçim sonrası da birlikte hareket etmeyi ön gören bu 8 maddelik ittifak anlaşması şöyledir (Teminat, No.217, 21 Şubat 1912:2):

“Hürriyet ve İtilaf Fırkasıyla Sosyal Demokrat Hınçakyan Fırkası Arasında Vukubulan İtilafname Suretidir.

Madde 1. Devlet-i Osmaniye'nin idaresinde hakimiyet-i milliye esası muhafaza edilecektir.

Madde 2. Vahdet-i devlet ve Meşrutiyet-i Osmaniye'nin muhafaza ve idaresi bir emel-i müşterektir. Binaenaleyh hilaf-ı Meşrutiyet harekât ve vücud-u devletten ayırmak temayülâtı şiddetle merduttur.

Madde 3. Devlet-i Osmaniye'yi teşkil eden mîlel-i muhtelifenin siyasî hukuku tamamıyla muhafaza edilecek ve bir milletin siyasete diğerinin mâdûnunda bulunması külliyyen red olacaktır.

Madde 4. Ermeni Patrikhanesi'nin mine'l-i kadim haiz olduğu imtiyazâtın tamamî-i muhafazası mukarrerdir. Ermeni milleti idare olunan mektepler kema-kân Patrikhane ve ona merbut heyetler canibinden idare olunacak ve bu ahvâlin tamamî-i muhafaza-i ahkâmı ile beraber iş bu mektepler tarafından verilen şahadetnâmeler mezkûr mekteplere muadil mekâtib-i resmîye canibinden verilen şahadetnâmelere muadil tutulacaktır.

Madde 5. Amele, arazisiz zürrâ ve maraba (ortakçı, yarıcı, aylıkçı) ahvâlini ıslah ve himaye edecek kavânin vaz olunacaktır.

Madde 6. Arazi ve emlâk-ı mağsûbe davaları kanunen tedkik edilerek sahip-i hakikîyelerine iade olunacaktır.

Madde 7. Bâdemâ muhacirîn, yerlilerin hukuk-ı tasarrufiyesine hâlel getirilmeyerek arazi-i emiriye-i hâlîye üzerine iskân edilecektir.

Madde 8. Bâlâda beyan olunan mevadd üzerine Hürriyet ve İtilaf Fırkası'yla Demokrat Hınçakyan Fırkası itilâf etmiş olduklarından (1328-1912) intihabat-ı umumiyesinde ve badehu Meclis-i Mebusan'da tevhid-i mesaiye karar vermişlerdir”.

Ermeni Patrikhanesi Meclis-i Umumisi Liberal Fırkası da seçimlerde İttihat ve Terakki ve Taşnaksutyun cemiyetleriyle ittifak ederek birlikte hareket etmeye karar vermiştir (Karacakaya, 2003/2: 132). Ermeni Patriği Arşoroni Efendi, Hürriyet ve İtilaf'ı yeni kurulmuş bir parti ve mensuplarının çoğunlukla “efkar-ı taassupkâranesi” ile bilinen kişilerden meydana geldiğini söylemiş, şu anda iktidarda bulunan İttihat ve Terakki'yi itimat edilebilir ve kuvvete sahip bir parti olarak gördüğünü belirtmiştir. Ermeni Patrikhanesi, Ermenilerin büyük bir kısmını İttihat ve Terakki Fırkası'na yönlendirmiştir (Tanin, No.1297, 11 Nisan 1912). Bazı Ermeni Cemiyetleri de İttihat ve Terakki ile seçim ittifakı yapmalarının gerekçesi olarak “meşrutiyetin muhafızı olduklarından asla şüphe etmediklerini” göstermişlerdir (Tanin, No.1249, 10 Şubat 1327-23 Şubat 1912). Ermenice yayın yapan Manzume-i Efkar Gazetesi de, Ermenilerin çoğunluğunun İttihat ve Terakki ile işbirliği yapmasını dört yıllık Meşrutiyet hayatının “en akıllı” davranışı olarak görmüştür (Karacakaya, 2004: 133).

Ermeni aday Dr. Nazaret Dagavaryan ise hem İttihat ve Terakki hem de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın programlarını karşılaştırarak fikirlerini beyan etmiştir (Hedef, No.305-31, 23 Mart 1912: 1-2).

Ermeni Patrikhanesi, seçimler esnasında Ermenilerin hukukunun çiğnendiği ve birçok yerlerde Ermenilere haksızlık yapıldığını ileri sürerek Hükümete müracaat etmiştir. Başbakan Sait Paşa, İçişleri Bakanlığı'na gönderdiği 21 Nisan 1912 tarihli yazıda; Ermeni Patrikliğinin seçimler esnasında ülkenin pek çok yerinde Ermenilerin hukukunun göz önüne alınmadığı ve bir çok suiüstimal yapıldığına dair şikâyetleri olduğunu, buna dair şikâyetin ekte gönderildiğini ifade ile durumun araştırılmasını istemiştir (BOA, DH-SYS, 83-1/2-48, 4.6.1330-3). Ermeni Milleti Patrikliğinden Hükümete gönderilen yazıya göre Osmanlı ülkesinde 2 milyon Ermeni nüfusunun bulunduğu, “nüfusuna binaen Meclis-i Mebusan'da Ermeni azası bulundurmağa hakları var iken” 15 üye bulundurulacağı haber alındığı belirtilmiştir.

Diyarbakır, Bitlis, Elazığ, Amasya, Karahisar-ı Şarki, Maraş, Yozgat, Bursa, Trabzon gibi yerlerde Ermenilerin toplam nüfusun %60, %50, %35'ini teşkil etmelerine rağmen kendilerinden milletvekili olmadığı ifade edilmiştir. Seçim suiüstimallerinde ise en fazla nüfus defterlerinde yapılan muamele şikâyet konusu olmuştur. Şikâyetlere göre Ermeniler, nüfus defterlerine tam yazılmamış, hatta “Ma'muratü'l-Aziz'de ahali-i İslam'ın bir yaşına varmış olanların esamisi tahrir-i nüfus defterine kaydedilmişken Ermenilere gelince 25 yaşında bulunanlardan başlanmıştır”. (Elazığ'da Müslümanların 1 yaşına gelenleri kaydedilmesine rağmen Ermenilere gelince 25 yaşında olanlardan başlanmıştır) Ayrıca “Ermenilerin kesret nüfusları bulunan mahallerin muamelat-ı intihabiyesi civar İslam karyeleriyle birleştirilmiştir”. Ermenilerin birinci seçmen sayıları nüfusuna göre, ikinci seçmen sayıları yetersizdir. Patrikhane seçimlerde Ermenilerin “ittihad ve müsavat” kaidesine göre ve “hukuk-ı sarihaları muhafaza olunmak üzere” gerekenin yapılmasını istemektedir (BOA, DH-SYS, 83-1/2-48, 4.6.1330-2). İçişleri Bakanlığı adı geçen vilayetlere 23 Nisan 1912 tarihinde gönderdiği telgrafla durumun araştırılmasını istemiştir (BOA, DH-SYS, 83-1/2-48, 4.6.1330-1).

Ermeni Patrikhanesi 23 Nisan 1912 tarihinde Başbakanlığa gönderdiği başka bir yazısında; seçimlerde kanuna aykırı hareket edildiğine dair çeşitli yerlerden gelen yazıları ekte göndererek durumun incelenmesini istemektedir. Patrikhanenin Başbakanlığa gönderdiği yazının ekinde bulunan şikâyetlerden biri Haçin Ermeni Delegelerinden gönderilen yazıdır. Haçin Ermeni Delegelerinden Ermeni Patrikhanesine gönderilen 18 Nisan 1912 tarihli yazıya göre, bu bölgede Müslüman ikinci seçmenlerin devlet dairesine “şer'” alındığı, burada devlet memurlarınca kesinlikle Müslüman olmayanlara oy verilmemesinin istendiği belirtilmiştir. Hatta bu durumun “adeta cihat okurcasına” kabul edildiği ifadeyle durumun araştırılması istenmiştir (BOA, DH-SYS, 83-1/2-48, 4.6.1330-5,6). Bu yazıya binaen Başbakan Sait Paşa'da İçişleri Bakanlığı'na 25 Nisan 1912 tarihinde durumu yazmış, incelemenin sonucunun bildirilmesini istemiştir (BOA, DH-SYS, 83-1/2-48, 4.6.1330-7). İçişleri Bakanlığı da 1 Mayıs 1912 tarihli yazıyla incelemenin illerde tamamlandığını, yapılan inceleme sonucunda hiçbir usulsüzlüğe rastlanmadığını bildirmiştir (BOA, DH-SYS, 83-1/2-48, 4.6.1330-8).

Trabzon'dan İçişleri Bakanlığı'na gönderilen telgrafta; Trabzon nüfusunun 900.000'inin Müslüman, 150.000'inin Rum olduğu buna karşın Ermeni nüfusunun ise 30.000 olduğu bildirilmiştir (BOA, DH-SYS, 83-1/2-48, 4.6.1330-9). Halep sancağında ise 301.000 küsurdan 14.800 küsurun Ermeni olduğu bildirilmiştir (BOA, DH-SYS, 83-1/2-48, 4.6.1330-10). Bu belgelerden de görüleceği gibi Ermeni Patrikhanesinin nüfus oranı ile ilgili verdiği bilginin doğru olmadığı anlaşılmaktadır.

Ermeniler seçimlerde yapılan usulsüzlüklerle ilgili şikâyetlerini Ermeni Patrikhanesi aracılığıyla yaptıkları gibi doğrudan doğruya Başbakanlığa ulaşmak şeklinde de yapmışlardır. Nitekim Kozan Taşnaksutyun Cemiyeti, Adana'ya bağlı Kozan'da seçimlerde alenen yolsuzluk yapıldığını 30 Nisan 1912 tarihli bir telgrafla doğrudan Başbakanlığa bildirmiş ve soruşturma yapılmasını istemiştir (BOA, DH-SYS, 83/2-52, 11.6.1330-9). Adana Valisi tarafından 9 Mayıs 1912 tarihinde İçişleri Bakanlığı'na gönderilen telgrafta Adana ve ilçelerinde seçim esnasında seçimleri etkileyecek bir olayın olmadığı bildirilmiştir (BOA, DH-SYS, 91/2-2, 12.8.1330-53).

Valilikler seçim suiüstimleri ile ilgili yapılan müracaatların neticesini İçişleri Bakanlığı'na bildirdikleri gibi, aynı zamanda seçim sonuçları hakkında da bilgi vermektedir. 30 Nisan 1912 tarihli Halep Valisi Galip Bey'den İçişleri Bakanlığı'na çekilen telgrafta; 29 Nisan 1912 tarihinde seçim

heyeti tarafından verilen mazbataya göre Halep vilayetinden 6 milletvekili seçildiği bildirilmektedir. Telgrafta Halep'ten seçilenlerin isimleri ve aldıkları oylar bildirilmiştir. Buna göre 318 oyla Boşgezenyan Artin Efendi 6. sırada milletvekili seçilmiştir (BOA, DH-SYS, 91/2-1, 21.5.1330-125).

1912 seçimleri sonrası Ermeniler, Aydın-İzmir, Bitlis-Muş, Edirne-Tekfurdağı (Tekirdağ), Sivas, Van ve Halep'ten birer, Erzurum ve İstanbul'dan 2'şer olmak üzere toplam 10 milletvekili çıkarmışlardır. Bu milletvekilleri ve seçildikleri seçim çevreleri şöyledir:

Aydın-İzmir: Vahan Bardızbanyan Efendi,
 Bitlis-Muş: Kigam Efendi,
 Edirne-Tekfurdağı (Tekirdağ): Agop Boyacıyan Efendi,
 Erzurum: Karakin Pastırmacıyan Efendi
 Erzurum: Ohannes Varteks Efendi,
 İstanbul: Bedros Hallaçyan Efendi,
 İstanbul: Kirkor Zohrap Efendi,
 Sivas: Dr. Paşayan Karabet Efendi,
 Van: Vremyan Onnik Efendi,
 Halep: Artin Boşgezenyan Efendi.

Gayrimüslim milletvekilleri içinde ikinci kalabalık zümreyi oluşturan Ermeniler, 1908 Meclis-i Mebusanı'nda da 10 milletvekili ile temsil edilmiştir (Olgun, 2008: 103). 1908 Meclisindeki Ermeni milletvekillerinin sayısı bir grup oluşturabilmek için yeterli olmamakla birlikte, zaten kendi aralarında da bir birlik yoktur. Ermeni milletvekillerinin büyük bir çoğunluğu sosyalisttir. Bu sosyalist milletvekillerinin çoğunluğu Taşnak ve Hınçak gibi Türkiye'yi parçalamayı kendilerine amaç ve hedef edinmiş ihtilalci sosyalist cemiyetlere üye olmuşlardır (Tevetoğlu, Yıl 5 Sayı 51: 193; Tevetoğlu, 1967).

1912 Meclis-i Mebusanı'nda da yer alan Hallacyan Efendi İttihatçıydı. Sosyalist olan Zohrap Efendi ise, önceleri Ahrar Fırkası'nda iken 31 Mart'tan sonra, Ermeni Taşnak Cemiyeti'ne girmiştir (Minassian, 1995: 219). Varteks ve Karakin Pastırmacıyan Efendiler Taşnak Cemiyeti'nin üyesiydi. Agop Boyacıyan ise bir başka Ermeni ihtilal cemiyeti olan Hınçak Cemiyeti'ne mensuptu (Minassian, 1995: 215).

Erzurum Milletvekili Varteks Efendi, kendisinin Taşnak Cemiyeti'ne üye olduğunu açıkça söylüyordu. Varteks Efendi mecliste yaptığı konuşmada, "Ben Erzurum'dan intihap olduğum vakit, İttihat ve Terakkinin oraya programı geldi. 'Bunu kabul ediyor musunuz' dediler. Ben de Taşnaksutyun Fırkasının programını gösterdim ve 'bu programla beni intihap ederseniz ediniz' dedim" demek suretiyle kendisinin Taşnaklara mensup olduğunu belirtmiştir. (MMZC, 1. Devre, 4. Sene, C.II, 1991: 466). Mecliste 1911 yılı içinde yaşanan Anayasanın 35. Maddesi etrafındaki mücadelede Varteks Efendi, İttihat ve Terakki'ye muhalif cephe içinde yer almıştır.

1912 Meclis-i Mebusanı'na seçilen Ermeni milletvekillerinin büyük bir çoğunluğu ihtilalciydi. Bunlardan biri olan Karakin Pastırmacıyan Ermenilerin başlattığı pek çok olayda yer almış, I. Dünya Savaşı yıllarında Doğu Anadolu'da Ermenilerden oluşan bir "intikam alayı" kurup Müslümanlara saldırmıştır (İlgaz, 2001: 45). Armen Garo takma adını kullanan Pastırmacıyan, Ermeni isyanlarında önemli rol oynamıştır (Uras, 1987). Ermeniler, ülkede karışıklık çıkartarak Avrupa'nın müdahalesini sağlamayı, bu sayede Doğu Anadolu'da önce özerk bir yönetim kurmayı, ardından da bağımsız olmayı amaçlıyorlardı. Ermeni milletvekillerinden bazıları da I. Dünya Savaşı yıllarında bu amaca hizmet etmekten geri kalmamıştır (Talat Paşanın Anıları, 2000: 23).

B- Ermeni Milletvekillerinin kısa özgeçmişleri

1- Aydın-İzmir: Vahan Bardızbanyan Efendi

İzmir vilayetinde 1906/1907 yılları arasındaki nüfus istatistiklerine göre 285.105 Rum'a karşın, 1.331.552 Müslüman, 18287 Ermeni nüfus yaşamaktadır. Taşnaklarla ittihatchıların anlaşmasına uygun olarak İzmir seçimlerinde Ermeniler ile ilgili bir sorun çıkmamıştır. Sonuçta Taşnaksutyun'un önerdiği Ermeni Vahan Bardızbanyan Efendi ittihatchı ikinci seçmenlerin oyu ile

milletvekili seçilmiştir. İttihat ve Terakki Genel Merkezi, İzmir Sancağı milletvekili adaylarını 31 Mart 1912'de açıklamıştır. İttihat ve Terakki İzmir'de, 2 Türk, 2 Rum, 1 Ermeni ve 1 Musevi olmak üzere 6 kişilik listesini ilan etmiştir (Karpat, 1985: 162. Seçimler sonucunda İttihat ve Terakki Fırkası'nın gösterdiği adaylarının hepsi milletvekili seçilmişlerdir (Demir, 1991: 171-172). İzmir seçimlerinde Vahan Efendi 332 oy alarak milletvekili olmuştur. İzmir seçimlerinde alınan en yüksek oy ise 343'tür (Demir, 1991: 178).

30 Nisan 1912 tarihinde mazbatasını Aydın Vilayeti Meclis İdare Kalemî tarafından düzenlenmiştir. 5 Mayıs 1912 tarihinde ikinci şube tarafından tetkik edilen mazbatasını kabul edilerek görüşülmek üzere Meclis-i Mebusan'a gönderilmiştir.

2- Bitlis-Muş: Kigam Efendi

Muş'un 1906/1907 nüfusuna göre Ermeni nüfus 27.709 erkek, 22.060 kadın olmak üzere 49.769'dur. Bitlis ili genelinde ise 50.358 erkek, 39.861 kadın olmak üzere toplam 90.219 Ermeni nüfus yaşamaktadır. Buna karşın Müslüman nüfus ise 108.820 erkek, 89.086 kadın olmak üzere 197.906'dır. (Karpat, 1985: 162). Ermeni Kigam Efendi bu ilden Ermenileri temsilen milletvekili seçilmiştir.

1865'te Muş'ta dünyaya gelen Kigam Efendi, Papaz Karabet Efendi'nin oğludur. Ermeni mektebini bitirmiştir. Muş Ermeni Murahhashane katibi iken 20 Aralık 1908'de 107 oy alarak Muş'tan milletvekili seçilmiştir. İkinci ve üçüncü devrede de aynı görevi sürdüren Kigam Efendi, 31 Ekim 1918'de vefat etmiştir (Türk Parlamento Tarihi, C.II, 1998: 321).

3- Edirne-Tekfurdağı (Tekirdağ): Agop Boyacıyan Efendi

Edirne Vilayetine bağlı olan Tekfurdağı'nda (Tekirdağ) 11.876 erkek, 7.138 kadın olmak üzere toplam 19.014 Ermeni nüfusa karşın 40.408'i erkek, 36.405'i kadın olmak üzere 76.813 Müslüman yaşamaktadır. Edirne il genelinde 26.144 Ermeni'ye karşın 618.604 Müslüman nüfus vardır. (Karpat, 1985: 166). Ermeniler burayı temsilen meclise Agop Boyacıyan Efendi'yi göndermişlerdir.

Agop Boyacıyan Efendi, 1854'te Tekirdağ'da dünyaya gelmiştir. İstanbul'da Mühendis Mektebi'nde okumuştur. Darülfünun Ulumu Riyaziye (Siyasiye) ve Tabiiyye Şubesi Müdürü iken 8 Kasım 1908'de 45 oy ile milletvekili seçilmiştir (Türk Parlamento Tarihi, C.II, 1998: 351). Tekirdağ Milletvekili Agop Babıkyan Efendi'nin 28 Temmuz 1909 tarihinde ölümü üzerine yerine Agop Boyacıyan Efendi seçilmiştir (MMZC, 2. Sene, C.I, 1991: 27). 1912 Meclisinde de yer almıştır (Türk Parlamento Tarihi, C.II, 1998: 351).

Tekfurdağı (Tekirdağ) Milletvekili seçilen Agop Boyacıyan Efendi'nin seçim mazbatasını mecliste incelenirken seçimine itiraz edilmiştir. Agop Boyacıyan Efendi'nin seçimi hakkında Malkara kazası ikinci seçmenlerinden Kasım ve iki arkadaşı tarafından gönderilen yazı incelenmiş, yapılan itirazın geçerli olmadığına karar verilerek milletvekilliği kabul edilmiştir (MMZC, 2. Sene, C.I: 34).

4- Erzurum: Karakin Pastırmacıyan Efendi

Ermenilerin 1912 parlamentosunda iki milletvekili ile temsil edildikleri Erzurum'un Müslüman nüfusu 551.488'dir. Erzurum, Erzincan, Bayazıt ve Hınıs'tan oluşan il genelinde 57.350 erkek, 51.960 kadın olmak üzere toplam 109.310 Ermeni yaşamaktadır. (Karpat, 1985: 162). Erzurum'dan Karakin Pastırmacıyan ve Ohannes Varteks Efendi Ermenileri temsilen 1912 Osmanlı Meclisinde yer almışlardır.

Pastırmacıyan'ın oğlu olan Karakin Efendi, 1873'te Erzurum'da dünyaya gelmiştir. Erzurum'da Sansaryan Mektebini, Fransa'da Ziraat Mektebini ve İtalya'da Cenova Üniversitesi'ni bitirmiştir. Maden mühendisi iken adaylığını koymuş ve 16 Kasım 1908'de 169 oy alarak Erzurum Milletvekili seçilmiştir. Bir ara Meclis-i Mebusan İdare Amirliği görevinde de bulunmuştur. İkinci devrede de milletvekillik görevini sürdürmüştür (Türk Parlamento Tarihi, C.II, 1998: 361).

1912 Meclis-i Mebusan'ında mazbatasını tetkik eden şubeye Karakin Pastırmacıyan Efendi'nin "Türkçe bilmediği"nden dolayı milletvekilliğine itiraz yapılmış, seçimlerde 210 oy alan

Karakin Pastırmacıyan Efendi'nin mazbatasını inceleyen 3. Şube, Karakin Pastırmacıyan Efendi'nin "mümkün merteye Türkçe okur ve yazar" olduğunun anlaşıldığından bahisle milletvekilliğinin Meclisçe onaylanmasını istemiştir. Meclis-i Mebusan da bunun üzerine Pastırmacıyan Efendi'nin milletvekilliğini onaylamıştır (MMZC, 2. Sene, C.I, 1991: 33).

5- Erzurum: Ohannes Varteks Efendi

Serengülyan Efendi'nin oğlu olan Varteks Efendi, 1870'de Erzurum'da dünyaya gelmiştir. "Millet Mektebi"ni bitirmiştir. Gedikpaşa Ermeni Mektebi Müdürü iken Taşnaksutyun Cemiyeti'ne üye olmuştur. Yakalanacağını anlayınca kaçmış ise de, kurtulamamış bir süre tutuklanmış ve idama mahkûm edilmiştir. Meşrutiyetin ilanı üzerine kurtulan Varteks Efendi, seçimlerde adaylığını koymuş ve 16 Kasım 1908'de 162 oy alarak Erzurum'dan milletvekili seçilmiştir. Meclis-i Mebusan'ın 1912 ve 1914-1918 yılları arasındaki ikinci ve üçüncü devresinde de aynı görevi sürdürmüştür (Türk Parlamento Tarihi, C.II, 1998: 363).

Varteks Efendi, 1895 Van Ermeni isyanına katılmış, idam cezası almış ancak, daha sonra kurtulmuştur. 1912 ve 1914 döneminde de milletvekili seçilmiştir. 1916'da doğu olaylarından dolayı yargılanma üzere Diyarbakır'a giderken yolda eşkıyalar tarafından öldürülmüştür (Türk Parlamento Tarihi, C.II, 1998: 27).

Erzurum Milletvekili Ohannes Varteks Efendi'nin seçim mazbatasını inceleyen 3. Şube, 11 Mayıs 1912 tarihinde meclise gönderdiği yazıda; Varteks Efendi'nin 325 oy alarak seçildiğini ifade etmiş, "Türkçe okuyup yazması olmadığı" hakkında yapılan şikâyete rağmen "kendisi mümkün merteye Türkçe yazar-okur olduğu" anlaşıldığından milletvekilliğinin onaylanması istenmiştir. Meclis-i Mebusan'da Varteks Efendi'nin milletvekilliği onaylamıştır (MMZC, 2. Sene, C.I, 1991: 34).

6- İstanbul: Bedros Hallaçyan Efendi (Nazır)

Hallaçyan Efendi 8 Aralık 1908'de 465 oy alarak İstanbul Milletvekili seçilmiştir. Hallaçyan Efendi, İbrahim Hakkı Paşa kabinesinde Ticaret ve Nafia Nazırı olarak görev yapmıştır. Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinde sonradan 9 Eylül 1909 tarihinde Ticaret ve Nafia Nazırı olmuş, İbrahim Hakkı Paşa kabinesi döneminde 18 Şubat 1911 tarihinde de nazırlıktan istifa etmiştir. Meclis-i Mebusan'da Nafia Encümeni Reisliği de yapmıştır. İkinci, üçüncü devrede de milletvekili seçilmiştir (Türk Parlamento Tarihi, C.II, 1998: 402).

13 Ocak 1910 tarihinde kurulan İbrahim Hakkı Paşa kabinesinde Hallaçyan Efendi Ticaret ve Nafia Nazırısıdır. Ancak Hallaçyan Efendi'nin yerinde Rahmi Bey (Selanik) olmak istemekte ve bu yönde de Cemiyetin desteğini almaktadır. Fırkanın adayı olan Hallaçyan Efendi Bakanlık görevinde bulunmuştur. Hükümet içinde ki bunalım devam etmiş İttihat ve Terakki içindeki muhalif grubun istemediği Hallaçyan Efendi'nin bu görevden ayrılması Fırka tarafından hükümette azınlıkların temsili açısından uygun bulunmamıştır (Mehmetefendioğlu, 1996: 121; Tanin, 14 Eylül 1943). Ancak 14 Şubat 1911 tarihinde toplanan İttihat ve Terakki Fırkası, başbakan İbrahim Hakkı Paşa'ya açık destek vermiş, Emrullah ve Hallaçyan Efendi hakkında gizli oylama yapmıştır. Oylama sonucunda Fırkadan istedikleri desteği alamadıklarını gören Emrullah ve Hallaçyan Efendi istifa etmişlerdir (Mehmetefendioğlu, 1996: 122).

7- İstanbul: Kirkor Zohrap Efendi

1861 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Kirkor Zohrap Efendi, Mühendis Mektebini bitirmiştir. Dava vekilliği de yapan Zohrap Efendi, 1908 seçimlerinde 11 Aralık 1908'de 392 oy alarak İstanbul Milletvekili seçilmiştir. Meclis-i Mebusan'da Kavanin-i Maliye Encümeni Reisliği yapmıştır.

8 Şubat 1910'da "Mücazat-ı Mutazammın Bazı Hükümleri Lisan-ı Tazire Tahvil ve Tehiri İcrası ve Mücazat-ı Mahkumenin Tahliye-i Meşruta Sureti ile Tahfif ve Tenzili", 19 Aralık 1910'da "Suret-i Aleniyyede Vukubulan Sarhoşluğun Men'i Hakkında Ceza Kanununa Bir Madde Eklenmesi", "Reji Müddet-i İmtiyazesinin Hitamında Bandrol usulünün Tatbiki Hakkında" kanun tekliflerinde bulunmuştur (Türk Parlamento Tarihi, C.II, 1998: 410).

İkinci devrede 28 Şubat 1913 tarihinde 428 oy alarak milletvekili seçilmiştir. Zohrap Efendi 26 Haziran 1861 tarihinde İstanbul'un Beşiktaş semtinde dünyaya gelmiştir. İlkokula Beşiktaş'taki Makrukyan Ermeni Sıbyan Mektebinde başlamıştır. Bu arada babasının ölümünden sonra annesinin tekrar evlenmesiyle Ortaköy'deki Tarkmancats Ermeni Mektebine devam etmiştir. Maddi imkânsızlıklar nedeniyle okul kapanınca Katolik Lusavoricyan Ermeni Mektebine kaydolmuştur. Bu okuldan mezun olduktan sonra, Galatasaray Sultanisi'nin Mühendislik Bölümü'ne kayıt olmuştur. Mühendislik Bölümünde okurken ilk yazıları Lırakir Gazetesinde yayınlanmaya başlamıştır. Mühendislik Bölümünden 1879 yılında birincilikle mezun olmuştur. Birkaç ay Nafia Nezareti'nde stajyer olarak çalışmıştır. Ancak Kırkor Zohrap, hukuk bilimine ilgi duyduğu için 1880 yılında üvey babası Avedis Yordamyan'ın avukatlık bürosunda çalışmaya başlamıştır. Aynı zamanda Galatasaray Sultanisi Hukuk Bölümü'ne kaydolmuştur. Bir süre sonra Hukuk Bölümü kapatıldığından Darülfünun Hukuk Bölümü'ne geçmiştir. Hukuk eğitimini tamamlamadan üçüncü sınıfın bitiminde okuldan ayrılmıştır. Avukatlık kanununa getirilen ek yönetmelikten faydalanarak 1884 yılında Edirne'de avukatlık sınavına girmiştir. Bu sınavı başararak Birinci Sınıf avukatlık belgesi almaya hak kazanmıştır. Bundan sonra İstanbul'da Avukatlık yapmaya başlamıştır.

20 Mayıs 1915 tarihinde Erzurum Milletvekili Varteks Efendi ile birlikte tutuklanarak Diyarbakır Divan-ı Harbinde yargılanmak üzere Diyarbakır'a yollanmıştır. Yolda Varteks Efendi ile birlikte öldürülmüştür. Zohrap Efendi'nin 1916 Doğu olaylarında Diyarbakır Divan-ı Harbine sevkinde yolda çeteciler tarafından öldürüldüğü Sadaretin 15 Kasım 1916 tarihli yazısıyla bildirilmiştir (Türk Parlamento Tarihi, C.II, 1998: 30).

8- Sivas: Dr. Paşayan Karabet Efendi

Kemal Karpat'ın, "Ottoman Population 1830-1914" isimli eserine göre Sivas'ta 1906/1907 yılında 42.320'si erkek, 37.024'ü kadın olmak üzere toplam 79.344 Ermeni vatandaşı yaşamaktadır. Buna karşın aynı yıllarda Sivas'taki Müslüman nüfus ise 208.262 erkek, 190.605 kadın olmak üzere toplam 398.867'dir. Sivas ili geneline baktığımızda Ermeniler, 74.585 erkek, 69.471 kadın toplam 144.056 kişidir. Müslümanların il genelindeki sayısı 506.408'i erkek, 466.740'i kadın olmak üzere 972.788'dir. (Karpat, 1985: 164).

Sivas'tan Ermenileri temsilen Dr. Paşayan Karabet Efendi, Osmanlı meclisinde yer almıştır. Paşayan Karabet, Meclis-i Mebusan'da ikinci devrede görev yapmış olup, 6 Mayıs 1912 tarihinde seçim mazbatasını düzenlenmiştir. Paşayan Efendi'nin mazbatasını 2 Mayıs 1912 tarihinde Meclis-i Mebusan ikinci şubede görüşülmüş ve Heyet-i Umumi'de görüşülmek üzere Meclise sevk edilmiştir.

9- Van: Vremyan Onnik Efendi

İkinci ve üçüncü devrelerde Van Milletvekili olarak Meclis-i Mebusan'da görev yapmıştır. Üçüncü devrede 8 Eylül 1914 tarihinde düzenlenen mazbatasında 108 oy alarak milletvekili seçildiği bildirilmiştir.

Vremyan, Taşnaksutyun komitesi üyesidir. Ayrıca Van bölgesinde bu komitenin idareciliğini yapmıştır. Aram Manukyan Van'da faaliyet içerisinde olan bütün Ermeni gruplarını bir araya toplayarak Ermeni İhtilal Örgütünü kurmuştur. Vremyan da bu örgütün yöneticiliğini yapmıştır (Tetik, 2007: 133). Vremyan, Van ayaklanması sırasında öldürülmüş, bu durum Başbakanlığın 15 Kasım 1916 tarihli yazısıyla Meclise bildirilmiştir (Türk Parlamento Tarihi, C.II, 1998: 52).

10- Halep: Artin Boşgezenyan Efendi

24 Kasım 1909'da ara seçimde 52 oy alarak Halep'ten milletvekili seçilmiştir. İkinci ve üçüncü devrede de aynı görevi sürdürmüştür. 19 Mart 1910'da Hazine-i Hassa'ya ait iken Maliyeye devredilen arazinin çiftçilere verilmesi, 22 Mart 1910'da fabrikalarda çalışan işçilerin çalışma koşullarına dair kanun tekliflerini hazırlamıştır (Türk Parlamento Tarihi, C.II, 1998: 373).

Artin Efendi, Halep Milletvekili Mustafa Efendi'nin Şura-yı Devlet üyeliğine atanması üzerine boşalan milletvekilliğine seçilmiştir (MMZC, 2. Sene, C.I, 1991: 213-215). İkinci ve üçüncü dönemde de seçilmiştir (Türk Parlamento Tarihi, C.II, 1998: 28). İkinci devrede 30 Nisan 1912 tarihli mazbatasında 318 oy alarak milletvekili seçildiği bildirilmiştir.

1912 Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında görev yapan 10 Ermeni milletvekilinden başka bir de Hükümette çeşitli bakanlıklar yapan Gabriel Noradonkyan Efendi'de vardır. Gabriel Noradonkyan Efendi, Milletvekili olmamasına rağmen birçok hükümette bakanlık görevinde bulunmuştur.

Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinde Ticaret ve Nafia Nazırlığı görevinde bulunan Noradonkyan Efendi, 15 Nisan 1909 tarihinde kurulan Tefvik Paşa Hükümeti'nde de Ticaret ve Nafia Nazırı olarak görevine devam etmiştir. 6 Mayıs 1909 tarihinde kurulan Hüseyin Hilmi Paşa kabinesinde yerini korumuştur (Mehmetefendioğlu, 1996: 63). 22 Temmuz 1912 tarihinde kurulan Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesinde ise Dışişleri Bakanı olarak yer almış, Balkan Savaşı yıllarında Dışişleri Bakanı görevini sürdürmüştür (Olgun, 1994: 93).

Sonuç

Tarihe “sopalı seçim” olarak da geçen 1912 seçimleri sonucunda 10 Ermeni, Osmanlı Ermenilerinin temsilcisi iddiasıyla Osmanlı meclisinde yer almıştır. 1912 Meclis-i Mebusan'ında yer alan Ermeni kökenli milletvekillerinin tamamı İttihat ve Terakki Fırkası listelerinden seçilmiştir. Aslında Ermeniler, seçim kanununun öngördüğü illerdeki 50.000 nüfusa bir milletvekili ilkesi gereğince kendi başlarına istedikleri oranda milletvekili çıkaramayacaklarını bildikleri için ittifaklar yoluna başvurmuşlar, bunun sonucunda da ittihatçılarla ittifak yapmışlardır.

Seçimler esnasında Ermenilerin yer aldığı bölgelerde “seçim hileleri yapıldığı” iddiasıyla gerek Ermeni Patrikhanesi ve gerekse de Ermeni cemaati aracılığıyla Başbakanlığa pek çok defa müracaat etmişlerdir. Ermeniler bu şekilde davranmakla Rumların da yaptığı gibi Avrupa'nın dikkatini çekmeyi amaçlamışlar, bu sayede Meclise daha fazla milletvekili sokmaya çalışmışlardır.

1912 Meclis-i Mebusan'ına seçilen Ermeni milletvekillerinin büyük bir çoğunluğu ihtilalcidir. Bunlardan biri olan Karakin Pastırmacıyan, Ermenilerin başlattığı pek çok olayda yer almış, I. Dünya Savaşı yıllarında Doğu Anadolu'da Ermenilerden oluşan bir “intikam alayı” kurup Müslümanlara saldırmıştır. Armen Garo takma adını kullanan Pastırmacıyan, Ermeni isyanlarında çok önemli rol oynamıştır.

Ermeni milletvekilleri dönem içinde farklı partilerde yer almışlardır. Hallacyan Efendi İttihatçıdır. Sosyalist olan Zohrap Efendi ise, önceleri Ahrar Fırkası'nda iken 31 Mart'tan sonra, Ermeni Taşnak Cemiyeti'ne girmiştir. Varteks ve Karakin Pastırmacıyan Efendiler, Taşnak Cemiyeti'nin üyesiyken, Agop Boyacıyan Efendi ise bir başka Ermeni ihtilal cemiyeti olan Hınçak Cemiyeti'ne mensuptur.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

A- Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Dahiliye Nezâreti Siyasi Kısım (DH-SYS).

İrade-i Meclis-i Mahsus.

B-Yayımlanmış arşiv belgeleri

Düstur, 2, C.I-IV.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (1991), 1. Devre, 4. Sene, C.II, Ankara: TBMM.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (1988), 2. Devre, 1. Sene, C.I-III, Ankara: TBMM.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (1991), 2. Devre, 2. Sene, C.I, Ankara: TBMM.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (1991), 2. Devre, 2. Sene, C.II, Ankara: TBMM.

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV),

Kitaplar ve makaleler

- Ahmad, F., Dankwart, A. R. (1976), "İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclisler 1908-1918", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 4-5, s.245-284.
- Birinci, A. (1990), *Hürriyet ve İtilaf Fırkası, II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar*, İstanbul: Dergah.
- Bozkurt, G. (1996), *Gayr-i Müslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, 2. Baskı, Ankara: TTK.
- Demir, F. (1991), "İzmir Sancağı'nda 1912 Meclis-i Mebusan Seçimleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları*, 1, s.171-172.
- Gençosman, K. Z. (1980, 18 Kasım), "I. Meşrutiyetten Günümüze 23 Seçim ve Siyasi Partiler", *Dünya*, 10158.
- Güneş, İ. (1992), "1912 Seçimleri ve Eskişehir'de Meydana Gelen Olaylar", *Belleten*, 216, s.459-482.
- Ilgaz, H. (2001), "Teşkilat-ı Mahsusa Günleri Ebulhindili Cafer Bey: Teşkilat-ı Mahsusa Erzurum Müfrezesi Kumandanı I", (Haz. Ali Birinci), *Türk Yurdu*, 165, s.44-57.
- İsmail Hakkı (1912, 18 Nisan), "Siyasiyat- Meclis-i Mebusan'ın Tanzim-i Efali", *Tanin*, 1304.
- Karacakaya, R. (2004), "Meclis-i Mebusan Seçimleri ve Ermeniler (1908-1914)", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 3, s.127-142.
- Kansu, A. (1995), *1908 Devrimi*, İstanbul: İletişim.
- Karpat, K. H. (1985), *Ottoman Population 1830-1914, Demographic and Social Characteristics*, Madison: University of Wisconsin.
- Minassian, A. T. (1995), "1876-1923 Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalist Hareketin Doğuşunda ve Gelişmesinde Ermeni Topluluğun Rolü", (Çev. Mete Tunçay), *Osmanlı İmparatorluğunda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)*, s.163-238.
- Mustafa Ragıp, (1943, 18 Mart), "Meşrutiyet devrinde intihap mücadeleleri", *Akşam*, 8766.
- Nur, R. (1335), *Hürriyet ve İtilaf Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Öldü?*, İstanbul.
- Olgun, K. (1999), "Asker-Siyaset İlişkilerinde Bir Dönüm Noktası: Halaskâr Zabitan Grubu ve Faaliyetleri", *İlmi Araştırmalar*, 7, s.157-175.
- Olgun, K. (2004), "II. Meşrutiyet Dönemi Seçim Sistemi ve 1912 Seçimlerinde İzmit Sancağında Uygulanışı", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Dergisi*, 39, s.139-154.
- Olgun, K. (2008), *1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının Faaliyetleri ve Demokrasi Taribimizdeki Yeri*, Ankara: ATAM.
- Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi, (1991), *Mubalefetin İflası (Hürriyet ve İtilaf Fırkası)*, (Notlarla sadeleştiren Ahmet Eryüksel), İstanbul.
- Talat Paşanın Anıları*, (2000), (Haz. Alpay Kabacalı), İstanbul.
- Tetik, A. (2007), "Portre (2) Viramyan", *Türk Ermeni İhtilafı-Makaleler*,
- Tevetoğlu, F. (1967), "Meclis-i Mebusan'da Gayri Müslim Sosyalistler", *Türk Kültürü*, 51, s.179-193.
- Tevetoğlu, F. (1967), *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler (1910-1966)*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Türk Parlamento Tarihi, I. ve II. Meşrutiyet*, (1998), C.II, Ankara.
- Uras, E. (1987), *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul.

Tezler

- Mehmetefendioğlu, A. (1996), *İkinci Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Hükümetleri ve İttihat ve Terakki*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.
- Olgun, K. (1994), *Demokrasi Tarihi Açısından 1912 Mebusan Meclisi ve Faaliyetleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gazeteler

- Meslek*
Mukavemet
Tanin
Tasvir
Yeni Gazete

Extended English Abstract

The period of 1912–13 was a highly turbulent time for the Ottoman government in terms of both domestic and foreign affairs. It marked a political power struggle between the Committee of Union and Progress (CUP) and the Freedom and Accord Party (LU-also known as the Liberal Union or Liberal Entente), consisting of rapid exchanges of power involving a rigged election, a military revolt, and finally a coup d'état on a background of the disastrous Balkan Wars.

The elections were announced in January 1912, after the CUP lost a by-election to LU in Istanbul in December 1911. The CUP had hoped early elections would thwart the efforts of LU to better organise itself. The CUP platform represented centralist tendencies, whilst the LU promoted a more decentralised agenda, including supporting allowing education in local languages.

Although the two main parties competing in the election, CUP and LU, were largely secular in their political outlook, issues such as the Islamic religious piety of their candidates became sensationalized election topics. Seeing the potent amount of political capital to be gained by appealing to religion, as the Muslim vote was the most important in the Empire, both parties consistently accused one another of various other supposed offenses against Islamic tradition.

LU members accused the CUP candidates of a "disregard for Islamic principles and values" and of "attempting to restrict the prerogatives of the sultan-caliph", despite the fact that many LU members were quite progressive in their own lives and dealings. In return, the CUP, seeing that its previous policy of secular Ottomanism (Ottoman nationalism) was failing, turned to a similar line of Islamist rhetoric as LU in order to drum up support among the Muslims of the Empire; it accused LU of "weakening Islam and Muslims" by trying to separate the Ottoman sultan's office from the Caliphate. Although this accusation was almost identical to the one leveled by LU at the CUP itself, it was highly effective. LU retorted by claiming that the CUP, in its previous attempt to amend the constitution, was covertly trying to "denounce" and abolish the ritual fasting during the month of Ramadan and the five daily prayers.

The CUP now called for early national elections in order to thwart the new Freedom and Accord's ability to better organize and grow. In the two-party general elections held in April 1912, nicknamed the "Election of Clubs" (Turkish: *Sopalı Seçimler*) because of the widespread electoral fraud and violence engaged in by the CUP against LU candidates, the results showed that CUP won an overwhelming majority (269 of 275 seats in the Chamber of Deputies). A cabinet of CUP members was formed under Grand Vizier Mehmed Said Pasha. Before the elections the majority of Armenians and Tashnaktsutyun supported CUP while Hinchak stood for LU. Armenian patriarchate informed the Ottoman Government that according to the low number of Armenians according to the total population of the Empire they had little chance to become deputies and asked for separation. In the result of the elections 10 Armenians took place in the list of Party of Union and Progress were chosen deputies in 1912 Parliament

Angered at their loss in the election, the leadership LU sought extra-legal methods to regain power over the CUP, complaining vocally about electoral fraud. At around this time, a group of military officers, uncomfortable with injustices it perceived within the military, organized itself into an armed organization known as the "Savior Officers" (Turkish: *Halâskâr Zâbitân*) and made their presence known to the imperial government. The Savior Officers, quickly becoming partisans of LU, soon created unrest in the capital Istanbul. After gaining the support of Prince Sabahaddin, another opposition leader, the Savior Officers published public declarations in newspapers.

Finally, after giving a memorandum to the Military Council, the Savior Officers succeeded in getting Mehmed Said Pasha (who they blamed for allowing the early elections that led to the CUP domination of the Chamber) and his government of CUP ministers to resign in July. Mehmed Said Pasha was succeeded by the non-partisan government of Ahmed Muhtar Pasha (the so-called "Great Cabinet", Turkish: *Büyük Kabine*). With the support of the Savior Officers, Ahmed Muhtar Pasha also dissolved the Chamber, which was still full of CUP members, and called for new elections on 5 August. The eruption of the Balkan War in October derailed plans for the elections, which were canceled, and Ahmed Muhtar Pasha resigned as Grand Vizier.